

І всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

---

19. Потребление население Подолии. Бюллетень Подольского губернского статистического бюро. Винница: Центральное статистическое управление УССР, 1924. №1 (24). С. 49.

20. Рибак І.В. Індивідуальне селянське господарство Поділля у добу непу. Кам'янець-Подільський, 2008. 244 с.

21. Свідерська О.М. Забезпеченість господарств Поділля і Південно-Східної Волині сільськогосподарським реманентом у добу непівського агропереходу (1921–1929 рр.) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2013. . Вип. 2. Ч. 2. С. 158-162.

22. Святець Ю. А. Українське селянське господарство та нова економічна політика Дніпропетровськ : вид-во Дніпропетровського національного ун-ту, 2007. 216 с.

23. Статистика України 1927. X. : ЦСУ УСРР, 1928. Вип. 13.Т. 3. 283 с. (Серія 2. «Сільськогосподарська статистика»).

24. Холодов М. Краткий обзор сельского хозяйства, условий сева, озимых, и состояния сходов // Бюллетень Подольского губернского статистического бюро. Год V. Винница : Гостипография им. Ленина, 1925. – Июль–сен-тябрь. № 4 (27). С. 91-104.

25. Чайнов А. История бюджетных исследований, изд. 2-е, доп. М.: Центральное статистическое управление, 1922. IX. 133 с.

УДК: 94(477.43).084

*Микола Олійник,
м. Хмельницький*

«ГІБРИДНА ВІЙНА» БІЛЬШОВИЦЬКОЇ ІМПЕРІЇ ПРОТИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В РОКИ НЕПУ (НА ДОСВІДІ ПОДІЛЛЯ)

В статті аналізується колоніальна політика совіцької влади щодо української культури в роки непу (1921-1928). З'ясовано, що позірно влада піклувалася про її розвиток. На практиці – вона проводила «гібридну війну» проти неї нищачи будь-які прояви національної самобутності, забороняючи діяльність україноцентричної «Просвіти», переслідуючи

Поділля і Південно-Східна Волинь: матеріальна та духовна культура краю

активістів українського культурного поступу. Доведено, що впродовж 1920-х років більшовикам вдалося насадити нові, «інтернаціональні» комуністичні свята та традиції, змусити митців мімікрувати під російсько-більшовицькі колоніальні стандарти в культурі.

Ключові слова: культура, «гібридна війна», театр, «Просвіта».

Повномасштабна агресія росії проти України докорінно змінила життя українців. Не оминула вона й процеси наукового переосмислення різних етапів нашої історії, зокрема, її совіцького (радянського) періоду. Після тривалих дискусій, історики та політологи визнали колоніальний статус України в російській більшовицькій імперії. Таке визнання потребує нових підходів до вже усталених поглядів на різні сфери життя тогочасного суспільства.

Вповні це стосується політики совіцької влади щодо української культури взагалі та період непу зокрема. Зазначимо, що наукові дослідження в зазначеній царині, проведені в роки відновленої української державності заклали певні підвалини для такого переосмислення, як в загальнодержавному масштабі так і особливостей «культурного будівництва» в різних регіонах України. Так, серед робіт, присвячених даній проблемі виділяються праці В. Нестеренка [1], О. Стадник [2], В. Савчука [3], О. Посвістак [4] та інших.

Проте з об'єктивних причин, ще відсутні узагальнюючі праці з проблеми «гібридної війни» проти української культури в роки непу. Цим зумовлена мета даної статті – проаналізувати зазначену проблему на досвіді Поділля.

Наголосимо, що одним з головних завдань більшовицький режим вважав встановлення тотального контролю над сферою культури, яка, разом з освітянською галуззю, через вплив на почуття й свідомість людини формує її світогляд і поведінку. Саме тому в документах того часу діяльність влади в зазначеній царині називали культурно-освітньою роботою. Її очолив, створений 14 грудня 1920 р. Раднарком УСРР головний політико-освітній комітет (Головполітосвіту) в складі Наркомату освіти, поклавши на нього, як звернув увагу Ю. Богуцький, завдання «направляти всі

І всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

засоби, а особливо художні (кіно, фото і т. п.), на поширення комуністичної агітації» [5, с. 9].

Особливістю діяльності його регіональних структур на Поділлі зумовлювалися як пізнішим, ніж в наддніпрянській Україні органів більшовицької влади, так і підтримкою подолянами масового повстанського руху, спрямованого на відновлення державної незалежності України. Тому, як наприклад, Кам'янецькому повіті, повітвиконкоми впродовж червня 1921 р. ухвалили рішення централізувати всю культурно-освітню роботу в руках політосвіти. Відповідно до постанови РНК УСРР від 19 квітня 1921 р. «Про селянські будинки» вони мали зосередити всю зазначену роботу в сельбуддах. Тому на час реорганізації всі клуби, театри тощо закрили [5, с. 9; 6, арк. 20-20 зв.]. Наголосимо, що головним завданням сельбуддів була заміна «ідейно ворожих, буржуазно-націоналістичних» 398 осередків «Просвіти», які діяли в губернії. Однак на той час власне сельбуддів на Поділлі ще не було. Місцева влада встигла організувати лише 743 хати-читальні [7, с. 289]. Але, як зазначалося в звіті губполітосвіти за вересень 1921 р., бібліотеки, клуби, хати-читальні тощо існували лише на папері. Ситуацію рятувало лише те, що «окремі ініціативні працівники засновують по селах театральні гуртки, клуби і навіть музичні та художні студії» [5, арк. 2].

Однак найчастіше цю «самодіяльність знизу» організовували просвітяни. Тому влада спершу спробувала використати авторитет «Просвіти» для організації її двійника – народних будинків, покликаних пропагувати комуністичні погляди під прикриттям розвитку народної творчості. Однак подоляни швидко розібралися в їхній суті. Тому до кінця 1922 р. в губернії було створено лише 21 такий будинок. Побачивши марність цієї спроби, в грудні цього ж року влада реорганізувала їх у селянські будинки [8, арк. 14; 7, с. 289]. Одночасно було розгорнуто тотальну боротьбу з впливом «Просвіти», як «організуючими центрами контрреволюції». На практиці це означало ліквідацію або примусове перетворення осередків «Просвіти» в сельбудди. Так, із 662 «Просвіт», які діяли в краї станом на 1 жовтня 1922 р., до 1 січня 1923 р. їх залишилося 499, на кінець березня – 216, а до 1 січня 1924 р. не залишилося жодної

Поділля і Південно-Східна Волинь: матеріальна та духовна культура краю

[7, с. 289, 329; 9, арк. 59, 104;]. Однак їхня ліквідація не супроводжувалася автоматичним збільшенням кількості сельбудів, хат-читалень, народних будинків, бібліотек і клубів, які мали замінити «Просвіти». Якщо впродовж 1922 р. поряд з «Просвітами» кількість хат-читалень збільшилася до 1200 проти 743 в 1921 р., бібліотек – до 346 проти 153, клубів – до 161 проти 78, то впродовж 1923 р., не маючи конкуренції, їхня кількість зменшилася й станом на 1 січня 1924 р. нараховувала відповідно 240, 219 і 99 [10, арк. 15; 7, с. 289, 329; 11, с. 546]. Причому 21 клуб із зазначених 99 по губернії діяв у Вінниці [12, с. 92].

Звернімо увагу, що важливою причиною зменшення числа сельбудів стало їхнє переведення в лютому 1922 р. розпорядженням № 145 губуправління сельбудами на самоокупність, за винятком шести осіб організаційно-інструкторського апарату самого повітуправління і повітового сельбуду [13, арк. 14-19]. Зауважимо, що, крім браку коштів, суттєвою перешкодою для організації нових селянських будинків була нестача кваліфікованих кадрів. Зокрема, через цю причину Зіньківський райвиконком у червні 1923 р. відклав створення сельбуду до того часу, поки потрібні фахівці не пройдуть навчання в Кам'янецькій райпартшколі [14, арк. 43 зв.].

Підсумок етапу становлення сельбудів у грудні 1924 р. підбила президія губвиконкому. Заслухавши звіт голови губсельбуду, вона констатувала недостатнє охоплення подолян селянськими будинками (один сельбуд припадав у середньому на п'ять сіл). Було поставлено завдання впродовж зими на третину збільшити кількість членів сельбудів, довівши її до 100 тисяч. Як негативне явище члени президії сприйняли «культурологічний ухил» у роботі сельбудів, що негативно впливало на «політичну, виробничу та сільськогосподарську» роботу. Відтак було поставлено завдання негайно виправити ситуацію. Доленосне значення для подальшої долі сельбудів мало рішення взяти на бюджетне фінансування губсельбудинку, 5 окружних, 93-х районних і 93-х сільських сельбудів і понад сто хат-читалень. Крім того, було визнано недоцільним існування при сельбудах підприємств. В місячний термін їх потрібно було передати на баланс місцевих сільрад.

І всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

Сельбудам залишалися лише землі культурно-показового значення [15, арк. 318 зв.].

Звільнення від непрофільної діяльності дозволило сельбудам зосередитися на культурно-освітній роботі. Була реанімовано діяльність драматичних, співочих, сільськогосподарських і наукових гуртків, бібліотек, курсів ліквідації неписьменності тощо. Це сприяло зростанню привабливості сельбудів і розширенню мережі та чисельності. В середньому з 1925 р. до 1928 р. мережа сельбудів і хат-читалень у кожній з округ Поділля збільшилася на 30 %, а кількість членів – на 20 % [16, арк. 45; 17, с. 63; 18, с. 79].

Важливими центрами культурно-освітньої роботи в містах і робітничих селищах були клуби. Зазвичай вони організовувалися при підприємствах, військових частинах, навчальних закладах тощо. Взірцем для них були створені в 1921-1923 рр. центральний показовий робітничий клуб у Вінниці та центральні робітничі клуби в повітових, а згодом окружних центрах. Вони мали бюджетне фінансування, досить кваліфікованих співробітників, які забезпечували роботу антирелігійних, літературних, сільськогосподарських, шахових, театральних, хорових і інших гуртків. Тут влаштовувалися живі газети, різноманітні вечори, лекції, спектаклі та інші масові заходи покликані формувати «нову людину» [19, арк. 540; 20, с. 93].

Ті клуби, які не мали достатньої кількості працівників, залучали викладачів вищої школи і вчителів. Вони не лише керували гуртками, але й читали лекції. Особливо активізувалася така робота в період антирелігійних пасхальних кампаній. Так, лектори клубу Кам'янець-Подільського ІНО навесні 1923 р. виступили з доповідями «Походження світу, землі і людини» в усіх районах Кам'янецької округи [21, арк. 22; 22, арк. 2].

Через низький рівень місцевих керівних кадрів траплялися прикрі інциденти, пов'язані з роботою клубів. Наприклад, у ніч з 4 на 5 червня 1922 р. п'яний голова Баговицької волості на Кам'янецьчині Сидоренко прийшов у клуб, зірвав проведення вистави на користь голодуючих і заборонив танці, поки кожен присутній не заплатить йому по 100 тисяч крб. Лише втручання

Поділля і Південно-Східна Волинь: матеріальна та духовна культура краю

командирів-прикордонників дозволило загасити інцидент [23, с. 121-122].

Важливе значення в культурно-освітній роботі відігравали бібліотеки. Провідну роль серед них відіграла книгозбірня Кам'янець-Подільського державного українського університету. На кінець 1920 р. її фонди нараховували 35951 книгу. [24, с. 64-65]. «Маяками» в бібліотечній справі в своїх регіонах виступали Вінницька центральна міська бібліотека; книгозбірні ІНО та хіміко-бактеріологічного інституту; бібліотеки повітових (окружних) міст [25, с. 58]. Найбільшу мережу бібліотек складали книгозбірні та хати-читальні, організовані «Просвітою» та місцевими органами влади. Якщо бібліотеки «Просвіт» збирали насамперед художню, історичну, наукову (переважно сільськогосподарську) літературу, то хати-читальні віддавали перевагу книгам з сільського господарства, права, політграмоти, економіки, географії та історії. Крім того, вони передплачували газети та журнали. Загалом книжковий фонд був небагатим, але поступово поповнювався. Наголосимо, що партійні органи ретельно стежили за ідейним змістом книг, висловлювали стурбованість тим, що «бібліотеки Поділля переповнені монархічною та антирадянською літературою» та вимагали вживати заходи для вилучення такої літератури з обігу та про виконання доповідати губкому телеграфом [26, арк. 19]. Особливу роль при цьому покладалася на політичну поліцію – державне політичне управління (ДПУ). Так, у квітні 1921 р. співробітники Кам'янецького ДПУ шукаючи заборонену літературу зірвали дерев'яну підлогу в бібліотеці ІНО, а в 1922 р. «вичистили» з посади завідувача бібліотеки М. Ясинського за те, що «було виявлено кілька випадків видачі студентам клерикальних книг» [27]. Чистки бібліотек від «петлюрівської, клерикальної, монархічної» та іншої ідейно ворожої літератури продовжувалися впродовж усього досліджуваного періоду. Так, у звіті Вінницької окрполітосвіти «Про підсумки політосвітньої роботи до 10-річчя Жовтня» зазначалося, що станом на 1927 р. фонди бібліотек вичищені на 95%. [28, арк. 19]. Вилучені книги частково знищувалися, частково передавалися до окружних архівів [25, с. 49-50].

І всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

При організації сельбудів у їхніх приміщеннях також створювалися бібліотеки. В середньому кожний сельбуд мав книгозбірню, яка, за підрахунками О. Стадник, нараховувала від 40 до 60 книжок. Вони проводили різні заходи для залучення широкого кола читачів: вечори книги, виставки, читацькі конференції, свята рідного слова, пісні, вечори пам'яті видатних українських письменників тощо [18, с. 68-69].

Одним із напрямків діяльності сельбудів та інших культурно-освітніх закладів було впровадження нових радянських свят. Зокрема, замість відзначення Різдва органи народ освіти 1-6 січня 1923 р. влаштували в дитячих установах Поділля святкування червоної ялинки [29, арк. 6]. Активно пропагувалися такі обряди, як червоне весілля, червоні хрестини та похорони. [30, с. 6]. Проте пріоритетним завданням була допомога партійним і радянським органам у підготовці та проведенні революційних свят: днів лютневої революції та Паризької комуни, 1 травня, річниць жовтневої революції. Культосвіт'яни читали лекції та проводилися бесіди, присвячені відповідному святу, проводили зустрічі з учасниками тих чи інших подій, влаштовували маніфестації, святкові концерти, привітання учасників різноманітних форумів тощо [22, арк. 25-26]. Зауважимо, що впродовж 20-х років в Україні, як зазначалося в листі ВУЦВК від 9 вересня 1924 р. до ЦВК Татарської Автономної СРР, були відсутні національні свята – лише революційні. Крім загальних по СРСР, в Україні відзначався лише «день смерті видатного поета і революціонера Т. Г. Шевченка» – 11 березня [29, арк. 1]. Чому для святкування було визначено саме 11 березня, а не день народження поета 9 березня чи власне день смерті 10 березня, пояснити важко. Хіба лише панічним страхом більшовицької влади, що Шевченкові дні використовують «буржуазно-націоналістичні кола». Зазначимо, що губернська газета «Вісті» вже 11 березня 1921 р. в редакційній статті «Робітничо-селянське свято України» писала про Т. Шевченка не стільки як про поета, скільки як про видатного революціонера, борця проти царату за права простого люду. Повідомлялося, що святкування передбачає проведення мітингів і урочистостей [31,

арк. 2]. Урочистості цього дня відбувалися впродовж усього досліджуваного періоду.

Як важливий елемент нової революційної культури розглядалося впровадження революційного побуту на селі. З цією метою в кінці серпня 1923 р. циркулярним листом № 58 секретар ЦК КП(б)У Л. Лебідь і завідувач агітаційно-пропагандистським відділом ЦК Л. Вайнер рекомендували провести «свято врожаю», яке, базуючись на традиційних «дожинках і обжинках», повинне замінити їх. Особливістю його святкування мала стати пропаганда нових способів обробки землі, організація зустрічей з учасниками всесоюзної сільськогосподарської виставки в Москві, агітація за своєчасне виконання завдань з єдиного сільськогосподарського податку тощо [32, арк. 297].

Особливу роль комуністична влада відводила театру. В 1921 р. в краї працювали 463 театри й театральні гуртки. Серед них виділялися драматичний театр ім. І. Франка, українська та російська трупи Вінницького театру ім. В. Леніна, театри ім. К. Маркса в Проскуріві та ім. Т. Шевченка в Кам'янці-Подільському [7, с. 289]. Подільяни могли насолоджуватися грою корифеїв А. Бучми, Г. Юри, М. Крушельницького, О. Ватуля, співом М. Литвиненко-Вольгемут [12, с. 92]. Проте більшість театрів на Поділлі, як і в інших губерніях, становили аматорські колективи, репертуар яких не відповідав критеріям. Тому Раднарком УСРР постановою № 657 від 8 серпня 1921 р. «Про порядок експлуатації та користування театральних видовищ» наказав скоротити «театральні видовища в клубах різних установ і організацій, залишивши лише там, де є така необхідність і доцільність, відповідно до інструкцій Головополітосвіти». Тобто забезпечити постановку «ідейно та класово зрілих» п'єс. Одночасно було встановлено, що певна кількість місць на вистави повинна залишатися «для безкоштовного або за зниженою платою розподілу серед робітників і червоноармійців» [33, арк. 17].

Оскільки забезпечити окупність і належний ідейно-художній рівень всіх театральних колективів влада не могла, то в 1922 р. провела чистку. Як наслідок, упродовж 1922 р. їхня кількість скоротилася майже наполовину – до 246 [7, с. 289].

І всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

Проте такі дії влади не змогли вбити інтересу подолян до театрального мистецтва. Поступово пильність колонізаторів зменшувалася, а кількість аматорських театральних колективів зростала. За підрахунками Н. Кузьмінець, станом на 1 січня 1925 р. на Поділлі працювало 269 драматичних гуртків та 71 театральна група [34, с. 370]. Проте органи влади в зростанні кількості таких колективів вбачали потенційну загрозу поширення «буржуазно-націоналістичних» та «міщанських» ідей. Тому Кам'янецький окрвиконком в обов'язковій постанові «Про порядок видачі дозволу на публічні видовища й розваги» 8 січня 1926 р., спираючись на аналогічну постанову НКВС від 21 січня 1925 р., запровадив жорсткі правила отримання такого дозволу. Для цього організатор «публічних видовищ» чи розваг мав не пізніше ніж за тиждень до відкриття постійного та за 24 години до відкриття тимчасового видовища чи розваги зареєструвати заяву встановленої форми в окрадмінвідділі. До заяви необхідно було надати «належне посвідчення» від окрнаросвіти про затвердження ним репертуару постійних театрів або програми «епізодичних вистав». Крім того, в заяві необхідно було вказати відповідальних керівників або власника «видовищного підприємства», список і анкети персонального складу трупи і співробітників та адресу проведення заходу із зазначенням кількості місць і вартості квитків [35, арк. 4].

Але навіть такий жорсткий контроль не завжди давав бажані наслідки. Так, за повідомленням «Щотижневого зведення секретного відділу ДПУ УСРР» № 15 (25) за 10-16 квітня 1927 р., в березні цього року в Проскуріві гастролювала українська трупа Л. Сабініна, до складу якої входили переважно колишні вояки армії УНР (Галевич, Волинець, Дунайський та ін.). Були поставлені п'єси «Гетьман Мазепа» та «Гетьман Дорошенко». На українські кола, доповідали чекісти, вони справили велике враження. Під час постановки «Мазепа» при проголошенні слів: «Будуть мене проклинати, а може будуть благословляти» серед публіки було чути плач, а вчитель Пукалюк розповідав згодом в своєму колі, що тоді «пережив у душі трагедію України». Особливо обурило сексотів те, що коли у тій же виставі хор заспівав «На Україні», в

ложах, де сиділи співробітники наросвіти ти вчителі, чулися крики «слава». Підкреслювалося, що особливе задоволення цих елементів викликала постановка обох п'єс «у яскраво-шовіністичному дусі й на кожному кроці висловлювалася ненависть до «москалів». Не залишилося поза увагою чекістів і те, що в той час на прем'єри місцевого театру глядачі збиралися погано, а на ці вистави з'їхалася маса української інтелігенції «з самих глухих кутків округи» [36, арк. 18-18 зв.].

Одним з провідних напрямків розвитку культури в зазначений період було музичне мистецтво. Значними його пропагандистами були народні консерваторії, які в 1921–1922 рр. діяли в Кам'янці-Подільському та Вінниці. Слухачів для них готували музичні школи, яких у 1921 р. нараховувалося 8, а в 1922 р. – 5. Проте вони змушені були припинити роботу через відсутність фінансування. Натомість клуби та сельбуди, продовжуючи практику «Просвіт», які організовували хори та мистецькі гуртки, почали створювати музичні студії для дітей, фінансовані їхніми батьками. Наприклад, таку студію при клубі Ялтупшківського цукрозаводу в 1922 р. відвідувало 13 дітей цукроварів [12, с. 128]. Для дорослих любителів музики зазначені установи організовували музичні гуртки на засадах самоокупності. Лише в Кам'янецькій окрузі на кінець 1923 р. їх було 15 [15, арк. 269]. Широкого поширення набули хорові гуртки, яких у 1925 р. працювало 198. Досить часто сельбуди створювали музично-хорові гуртки. Наприклад, у Тульчинській окрузі станом на 6 лютого працювало 115 об'єднаних колективів [7, с. 451].

Велике значення для підготовки професійних музикантів і викладачів мала діяльність Вінницького та Кам'янецького музичних технікумів [37, с. 105]. Наявність критичної маси музично освічених людей сприяла формуванню на Поділлі значної кількості великих хорових колективів. Флагманом серед хорових колективів Поділля була створена в квітні-червні 1922 р. у Вінниці хорова капела ім. М. Леонтовича. Диригентом капели та її художнім керівником став композитор, хормейстер і музикознавець С. Папа-Афанасопуло. Капела, маючи в репертуарі понад 120 творів українських і світових композиторів, активно виступала.

І всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

Впродовж 1922–1924 рр., за підтримки місцевих органів влади, вона дала 85 концертів у містах і селах Поділля [37, с. 105; 38, с. 131–133].

Значну роль у розвитку музичного мистецтва загалом і хорового зокрема відіграла створена 29 травня 1922 р. Вінницька (Подільська) філія музичного товариства ім. М. Леонтовича, осередки якої працювали в Кам'янці-Подільському, Проскурові та Тульчині [37; с. 104–105; 38, с. 131–134]. Активна пропаганда української музики на чолі музичного товариства та корової капели ім. М. Лисенка зробили С. Папу-Афанасопула надзвичайно авторитетною фігурою серед української інтелігенції. Це викликало занепокоєння в агентів ДПУ, які почали звинувачувати його в поширенні «петлюрівсько-шовіністичних настроїв». Наслідком стало звільнення в листопаді 1923 р. із займаних посад і виїзд до Харкова [38, с. 135]. Ці переслідування були ланкою розпочатої в республіці скоординованої кампанії проти членів музичного товариства, яку частина композиторів невдовзі звинуватила в «проведенні української націоналістичної лінії і відхиленні від завдань революційного пролетарського мистецтва» та створила на початку 1926 р. альтернативну Асоціацію революційних композиторів України (АРКУ). В лютому 1928 р. музичне товариство ім. М. Леонтовича на урядовому рівні піддали нищівній критиці й ліквідували, натомість створили Всеукраїнське товариство революційних музикантів (ВУТОРМ), «оскільки ім'я Леонтовича було визнане неактуальним для радянської доби» [38, с. 131; 39, с. 122–123].

Отже, культурне життя Поділля в роки непу мало подвійний характер. З одного боку, совіцька влада докладала максимум зусиль для розвитку мережі сельбудів, хат-читалень, клубів та інших культурно-освітніх закладів, підтримувала розвиток театру, хорового мистецтва, а з іншого – вела «гібридну війну» проти української культури, звинувачуючи її носіїв, як-от осередки «Просвіт» та чільних діячів українського поступу в «українському буржуазному націоналізмі» й ліквідували запідозрені організації та арештовували підозрюваних. Така двоїста політика негативно впливала на розвиток культури та мистецтва в регіоні, змушуючи відмовлятися від народних традицій,

прилаштовуватися до вимог більшовицького колоніального режиму.

Список використаних джерел та літератури:

1. Нестеренко В. А. Діяльність товариства «Просвіта» на початку 20-х років на Поділлі (За матеріалами Кам'янецького повіту). *Поділля і Волинь у контексті історії українського національного відродження*: наук. зб. Хмельницький, 1995. С. 158-163.

2. Стадник О. О. Формування освітнього і культурного середовища на Поділлі в 1920-30-х рр. *Наук. записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського*. Серія: Історія: зб. наук. пр. Вінниця, 2005. Вип. ІХ. С. 255-259.

3. Савчук В. О. Політичні репресії проти науково-краєзнавчої інтелігенції Кам'янець-Подільського у 20-х-30-х рр. ХХ ст. *Наук. праці Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. І. Огієнка*: Історичні науки. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2008. Т. 18. С. 354-366.

4. Посвістак О. Репресії проти культурно-освітньої і наукової інтелігенції Поділля на початку 20-х років ХХ ст. *Історія України: Маловідомі імена, події, факти*. (Зб. ст.). / Голов. ред. П. Т. Тронько. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2007. Вип. 34. 2007. С 23-34.

5. Богуцький Ю. Українське суспільство першої половини ХХ століття в аспекті організації та самоорганізації культурно-мистецької діяльності. *Культурологічна думка: Щорічник наук. праць*. Київ: Ін-т культурології Національної академії мистецтв України, 2012. № 5. С. 7-12.

6. Держархів Хмельницької області. Фр. 336. Оп. 1. Спр. 2.

7. Поділля в період відбудови народного господарства (1921–1925 рр.): Збірник документів і матеріалів / [Ред. кол.: І. О. Пшук (відпов. ред.), А. Г. Бабенко, С. Я. Вініковецький та інш.]. Вінниця, 1957. 560 с.

8. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). Ф.1. Оп. 20. Спр. 1046.

9. Держархів Вінницької області. Фп. 1. Оп. 1. Спр. 3.

10. Держархів Хмельницької області. Фп. 3. Оп. 1. Спр. 15.

11. Мручко Є. Є. Культурне будівництво в Кам'янець-Подільській і Проскурівській округах Подільської губернії в 1921–

І всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

1925 рр. V Всеукр. конфер. «Розвиток історичного краєзнавства в контексті національного і культурного відродження України». Жовт. 1991 – Київ-Кам'янець-Подільський, 1991. С. 545-546.

12. Історія міст і сіл Української РСР: в 26 т. Вінницька область / П. Т. Тронько (гол. гол. редкол.) та ін. Київ: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1972. Т. 2. 777 с.

13. Держархів Хмельницької області. Фп. 336. Оп. 1. Спр. 124.

14. Держархів Хмельницької області. Фп. 337. Оп. 1. Спр. 100.

15. Держархів Хмельницької області. Фп. 337. Оп. 1. Спр. 4.

16. Держархів Хмельницької області. Фп. 301. Оп. 1. Спр. 61.

17. Держархів Хмельницької області. Фр. 926. Оп. 1. Спр. 10.

18. Социалистическое строительство на Винничгине: Документы и материалы: (1921–1941) / [Сост. В. Ф. Воловик и др.; редкол.: Г. Я. Буртяк (руководитель) и др.]. Одесса: Маяк, 1987. 272 с.

19. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 1839.

20. Лойко О. О. Культурно-освітня робота серед сільського населення Вінниччини в 1921–1928 рр. *Наук. записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського*. Серія: Історія: зб. наук. пр. / За заг. ред. проф. П. С. Григорчука. Вінниця, 2001. Вип. III. С. 90-95.

21. Держархів Хмельницької області. Фп. 3. Оп. 1. Спр. 7.

22. Держархів Хмельницької області. Фп. 3. Оп. 1. Спр. 10.

23. Поділля та Південно-Східна Волинь у перші роки радянської влади (в документах та матеріалах) / [Автор-упорядник, передмова, коментарі М. П. Олійник]. Хмельницький: ХНУ, 2008. 268 с.

24. Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Хмельницька область / [ред. рада вид.: В. Г. Кремень (гол.) та ін.; редкол. вид.: О. М. Завальнюк та ін.] Київ: Знання України, 2010. 447 с.

25. Прокопчук В. С., Філінюк Л. Ф. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення та розквіту Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет, інформаційно-редакційний відділ, 2008. 258 с.

Поділля і Південно-Східна Волинь: матеріальна та духовна культура краю

---

26. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). Ф. 166. Оп. 2. Спр. 82.
27. Історія бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. URL: http://library.kpnu.edu.ua/view_cat.php?id=41
28. Держархів Вінницької області. Фп. 29. Оп. 1. Спр. 290.
29. Держархів Вінницької області. Фп. 925. Оп. 5. Спр. 21.
30. Абраменко Розвіємо релігійний чад. *Червоний кордон*. Орган окружних комітетів КП(б)У, окружних виконавчих комітетів та окружних рад профспілок Кам'янецьчини, Проскурівщини та Могилівщини. 1928. № 144 (520). 18 груд. С. 6.
31. Робітничо-селянське свято України. *Вісти*. Орган губревкому Поділля та губпарткому КП(б)У. 1921. № 52 (127). 11 бер. С. 2.
32. Держархів Хмельницької області. Фп. 3. Оп. 1. Спр. 4.
33. ЦДАВО України. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 13.
34. Кузьмінець Н. П. Сільські Ради Поділля на початку 20-х рр. ХХ ст. *Наук. записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського*. Серія: Історія: зб. наук. пр. / За заг. ред. проф. П. С. Григорчука. Вінниця, 2008. Вип. 13. С. 275-277.
35. Держархів Хмельницької області. Фр. 337. Оп. 1. Спр. 444.
36. Галузевий державний архів Служби безпеки України. Ф. 13. Оп. 1. Спр. 370.
37. Найда В. Періодизація та тенденції розвитку музичної освіти подільського краю наприкінці ХІХ – початку ХХ століття. *Молодь і ринок*. Щомісячний науково-педагогічний журнал. Дрогобич, 2015. № 7 (126). С. 101-106.
38. Черкашина О. Становлення хорового виконавства на Поділлі у міжвоєнний період (1919 – 1937). *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*: збірник наукових праць [редкол. В. Г. Чернець [та ін.]]. Київ: Міленіум, 2011. Вип. 26. С. 129-136.
39. Енциклопедія історії України: / [Редкол.: В. А. Смолій (гол.) та ін.]. Київ: Вид-во «Наук. Думка», 2010. Т. 7: Мл.-О. 728 с.: іл.